

H. NÉMETH ISTVÁN

Tóth Gergely: Lackner
Kristófnak, mindkét jog
doktorának rövid
önéletrajza / Vitae Christophori
Lackhner I. U. D. Hominis,
brevis consignatio.
Sopron, 2008. 220 p.

A Magyar Királyság történetében igen ritkának tekinthetjük az olyan önéletráásokat, amelyek városi polgár által íródtak. Ez ilyen lelet értéke különösen akkor kiemelkedő, ha az olyan személyiségé mint Lackner Kristóf/Christoph Lackner soproni polgármesteré. Lackner egyike volt azon keveseknek, akiket a kora újkori magyarországi polgári értelmiség képviselői közé számíthatunk. E szűk értelmiségi körből is csak nagyon kevesen vállalkoztak arra, hogy az állam vagy a városi *respublica* működéséről államelméleti műveket tegyenek közzé. A 16. század elején Valentin Eck egykori bártfai polgár neve ismert *De reipublicae administratione dialogus* című, 1523-ban megjelent műve kapcsán. A 16-17. század fordulójának kassai bíróját, Lackner tulajdonképpeni kortársát, Bocatius/Bock Jánost *Regentenspiegel* c. elveszett munkája, majd Johann Weber eperjesi orvost és bírót *Janus bifrons, seu speculum physico-politicum, das ist natürlicher Regenten-Spiegel, Lectio principum...* és *Wappen der Stadt Epperies* című kötetei a 17. század utolsó harmadának államelméleti írói közé sorolják. Lackner is e csekély számú közíró közé tartozott. Legismertebb művét, a *Coronae Hungariae emblematica descriptio*-t (1613) e műfajba szokás sorolni, de a korona-motívum inkább másik kedvelt érdeklődési körét, az emblematika tudományát szolgálta, és nem államelméleti elképzeléseit tükrözi. Lackner *Cura Regia seu Consultatio de paterna amore* című, Kassán kinyomtatott munkája már inkább ebbe a témakörbe tartozik, de még inkább ide sorolhatjuk kéziratban maradt és lappangó munkáját, amelyben (címéből következtetve) a város közigazgatását, és kormányzásának módját mutatja be. Lackner tehát nem csupán mint Sopron több évig tanácsosi, bírói, és polgármesteri tisztelet viselő vezetője, hanem mint a korai polgári értelmiségi kör tevékeny tagja és a kora újkori Magyar Királyság művelődéstörténetének kiemelkedő képviselője kellene hogy ismert legyen. Az ismertség azonban jórészt egykori szülővárosára, Sopronra korlátozódik, mivel munkássága sem az ország köztörténetében, sem művelődéstörténetében nem kapta meg az öt megillető helyet. Igaz, így járt a többi polgári körből származó és publikáló értelmiségi is, hiszen Bocatiuson kívül egyik szerző sem került az országos érdeklődés középpontjába. Gyanítjuk, Bocatius is így járt volna, ha

kassai bíróként, Bocskai értelmiségi támogatójaként nem vett volna részt a nevezetes rákosmezei találkozón, és a fejedelem követeként nem került volna hosszú évekre börtönbe. Közéleti, a politikatörténetben betöltött szerepe irányította tehát személyére és műveire a figyelmet.

Lackner Kristóf életútja a magyar történetírás és irodalomtörténet számára mindenesetre nem ismeretlen. Kovács József László két kiadást is megért életrajzi monográfiája mellett az elmúlt évtizedekben Grüll Tibor elsősorban az irodalomtörténet és az egyháztörténet, Dominkovits Péter pedig társadalomtörténet szemszögéből mutatott be új oldalakat a tudós polgármester életéből és a helyi társadalomban elfoglalt helyéről. Azt mondhatjuk, hogy Lackner irodalomtörténeti szempontú vizsgálata viszonylag jól kutatott, bár azok a művei, amelyek az általa oly kedvelt szimbolika tudományát tárgyalják, még mindig nem kerültek megfelelő vizsgálat alá. Jóllehet a hivatalviselő polgár életútjáról, életének fő állomásairól a kutatás eddigi eredményeinek köszönhetően viszonylag biztos információk állnak rendelkezésre, a polgármester várospolitikai tevékenységének feltárása mind a mai napig várat magára. Az általa hátrahagyott javak jegyzékének kiadásakor pedig Dominkovits Péter joggal jegyezte meg, hogy a városi polgár életének bemutatásához igencsak szükséges Lacknernek a városi társadalomban, a városvezető elitben betöltött politikai, társadalomtörténeti elemzése.¹ E szükségszerűség indokolt, hiszen a városvezető elit működése a kora újkorban nem jól megfizetett tisztség volt, hanem számtalan bosszúsággal, esetenként egyéni anyagi kárral, de mindenesetre a saját kereskedelmi-iparúzó tevékenység valamilyen szintű elhanyagolásával járt. Jelenlegi tudásunk szerint viszont Lackner mintegy tökepénzesként élte mindennapi életét, jelentős kereskedelmi tevékenységet nem folytatott – anyagi körülményei nélkül is lehetővé tették számára azt a reneszánsz tudós életet, amelyet irodalmi és közéleti tevékenységének eredményei mutatnak.

A Tóth Gergely által közreadott életrajz Lackner Kristóf életútjának azt a részét mutatja be, amely éppen eddig az időszakig, vagyis a polgármesterség elnyeréséig tartott. Az életrajz kézírata kalandos útjának végállomása a 18. század nagy történet- és országleírója, Bél Mátyás pozsonyi lelkész kézíratai voltak, melynek egy részét az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye őrzi. Lackner önéletrajzának 18. századi másolata itt, Bél Mátyás többi kézírata között őrződött meg. A közreadó érdeme, hogy részben korábbi munkája, Bél Sopron vármegye leírásának kiadása és fordítása révén is felfigyelt erre a kézíratra, és jelentőségét felismerve kiváló átiratban, és olvasmányos, egyáltalán nem nehézkes fordításban az irodalom- és történettudomány számára egyaránt közkinccsé tette. A kézirat eddigi lappangása mindenesetre furcsa volt, hiszen mind a V. Kovács Sándor, mind pedig a Kulcsár Péter által összeállított

¹ Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok, 1591–1623). Sopron, 2007. 20.

lelőhelyjegyzékben szerepelt a mű.² Tóth Gergely Bél Mátyás gigantikus művének megismerésén keresztül azonban biztosan azonosítani tudta a mű szerzőjében Lacknert, ami a kézirat szinte egyedülálló mivoltának további fontos jellemzőjéhez vezet. Városi polgár által írt önéletrajz ugyanis ebből a korszakból igen kevés áll rendelkezésünkre, magyarországi viszonylatban pedig mintegy unikumnak tekinthető a most közreadott mű! A mű stílusa is jól mutatja, hogy a többi németországi önéletrajzhoz hasonlóan Lackner is egyes szám harmadik személyben mutatja be önmagát, ez az irodalmi stílus közismert volt például a Magyarországon is járt *Ungarischer oder dacianischer Simplicissimus* leírásából. A biográfia műfaja egyébként éppen ebben az időszakban éledt fel német nyelvterületen is, és a 17. század folyamán vált elterjedtté a városi polgárság körében is. Lackner önéletrajza azonban nem kizárólag az irodalomtörténészek számára jelent fontos leletet, hanem páratlan kincs Lackner életének megismeréséhez és a korszak városi társadalmának, pontosabban a városi elit egyes tagjainak taníttatására, a városvezetők kapcsolatainak kialakulására, de egyben a 16–17. századforduló Sopronjának egyes, eddig ismeretlen politika- vagy helytörténeti aspektusaira is. Lackner csepregi, grazi és padovai tanuló éveinek megismeréséhez, valamint az ott tanuló fiatal stájer és alsó-ausztriai nemességhez kötődő kapcsolatainak feltérképezéséhez szintén pótolhatatlan információkat szolgáltat ez a forrás, ami a városvezető Lackner tevékenységének és a várospolitikában játszott szerepének bemutatásához nagyon fontos háttérül szolgál. A Saurau ifjak kísérőjeként jutott el az orvoskaráról méltán híres itáliai egyetemre, ahol valóban a katolikus osztrák nemesség legelőkelőbbjei is tanultak. Lackner maga dicsekszik el, hogy doktori fokozatának kihirdetésén kik vettek részt. A névsor tanúsága szerint nem csupán számos udvari embert ismert, hanem azok magyarországi rokonsága révén például a Thurzó család tagjaihoz is könnyebben tudott bejutni. Miután Lackner hivatali éveiben éppen a Thurzók közül többen is elnyerték a nádori tiszteletet, ez a közlés azt is jelzi, hogy a padovai egyetemi tanulmányok nem csupán jogi ismereteit gazdagították.

Lackner önmagáról is őszintének tűnő módon ír. Első feleségével, Tótl Orsolyával kötött, a megnyugtató anyagi hátteret biztosító, de tulajdonképpen boldogtalan házasságát őszintén értékeli, ám a város érdekében, illetve a város védelmében tett cselekedeteit – a kor ízlésének megfelelően – igen nagy párosszal mutatja be, ahol a szerző önmaga érdemeit igyekszik megfelelő színben feltüntetni. A cél maga egy-értelműnek tűnik, hiszen önmaga polgármesteri portréját igyekszik megrajzolni olyannak, akiről bizonyosan kiderül, hogy méltó erre a tisztre. Az önéletrajz nem véletlenül szakad félbe 1619-ben, hiszen ekkor Sopron nem küzd oly bátran Bethlen Gábor csapatai ellen, mint tette maga

² V. Kovács Sándor: Könyvek és könyvjegyzékek a XVI. századból. Magyar Könyvszemle 91 (1975), 66–71., 67–68.; Kulcsár Péter: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700. A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Budapest, 2003. 761.

Lackner is egykoron Bocskai hajdúival szemben. Az uralkodóhoz mindig hű, és hűségét állandóan reprezentáló Lackner nem tehette meg, hogy a királya ellen lázadó erdélyi fejedelem alatti tevékenységét is bemutassa. Lackner élete mindenesetre a soproni írók számára példa értékű volt, hiszen halálát követően számos róla szóló életrajz maradt fenn. A Lackner által létrehozott Tudós Társaság, valamint az általa hátrahagyott városi emlékek (legfőképpen az azóta elpusztult soproni városháza) állandó és valóban méltó emléket állítottak róla az utókornak. E kéziratát Tóth Gergely elemzése szerint szintúgy segítségére lehetett e szándékában, hiszen életrajzírói, a róla megemlékezők bizonyíthatóan felhasználták.

A feltehetően a 18. században feledésbe merült kézirat használatát a történelemtudomány új művelőinek kell feleleveníteniük, hiszen az irodalomtörténet, társadalom- és várostörténet számára is számtalan, nem csupán Lacknert érintő vizsgálat alapforrásként kezelhetjük. Sőt a forrás műfaja még azt lehetővé teszi, hogy a város, a korszak emberei, vagy csak a Lackner iránt érdeklődő olvasók szórakoztató esti olvasmánnyként is könnyűszerrel használhatják ezt az életrajzi regényként is felfogható kéziratot. Ehhez nem csak Lackner stílusa, hanem a fordító, Tóth Gergely műves munkája is megfelelő alapot szolgáltat.

DOMINKOVITS PÉTER

Kelemen István: Sopron

vármegyei

jobbágyvégrendeletek a XVIII.
század elejétől 1848-ig.

Győr, 2008. 336 p.

Amennyiben egy közigazgatási egység területén található különböző fenntartói jog- és tulajdonviszonyú köz- és nyilvános magángyűjteményekben őrzött forrásanyag feltárását, kutatási eredményeit, azok hasznosulását vizsgálánk, úgy túlzás nélkül kijelenthetnénk: a mai Győr-Moson-Sopron megye területén fennmaradt, különböző világi és egyházi gyűjteményekben megőrződött közép- és kora újkori végrendeleti gyűjtemények, iratsorozatok mennyisége, eszmei- és forrásértéke hazai mértékben kiemelkedő. Miképpen ennek a forrásbázisnak a kutatótsága, feltártsága már a jelenlegi szinten is csak elismerő szavakkal illelhető. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján bizton állítható: e térség kutatói a testamentumokon alapuló társadalom-, jog-, családtörténeti, avagy a mindennapi élet történéseit, tárgyi kultúráját vizsgáló kutatásaik során, illetve interdiszciplináris vizsgálatokkal a történeti etnográfia, antropológia határterületein járva e forrásanyagot nem csak meghatározó módon integrálták az ún. „országos” történetbe, de további kutatásokra ösztönző, mintaadó publikáció-

kat jelentettek meg.¹ E napjainkra kialakult színes és mives „tablót” egyaránt jellemzik a jelentős egyéni teljesítmények és generációk munkájának a szerves egymásra épülése. A kereteket szétfeszítő historiográfia helyett engedtessek meg, hogy minderről csak néhány szubjektív utalást tegyek.

Míg a pannonhalmi bencés főlevéltár tudós *custos*-a, *Sörös Pongrác* (1873–1919) a 19. század végén – *Villányi Szaniszló* (1847–1898) gyűjtéseit is felhasználva – főkép-pen főpapi, egyházi középrendhez tartozó személyek végrendeleteket publikálta,² a két világháború között Sopron főlevéltárnoka, *Házi Jenő* (1892–1986), az oszmánoktól nem pusztított város páratlan értékű középkori levéltárának szisztematikus feltárása során a későközépkori városi testamentumokat is megjelentette.³ E források szinte azonnali hasznosulását jelezte a germanista *Mollay Károly* (1913–1997) Haberleiter családról szóló társadalom- és családtörténeti tanulmánya.⁴ A késő középkori soproni testamentumok egyedülállóan gazdag gyűjteményét legnagyobb szisztematikussággal és a legsokoldalúbban, pozsonyi, eperjesi testamentumok vizsgálati körbe vonásával komparatív módon, gazdag angolszász-német módszertani és analógiás irodalomra építve *Szende Katalin* elemezte.⁵ A városfejlődés más léptékére és irányára, az írásbeliség eltérő szintjére tekintettel kell kijelenteni: a győri székeskáptalan földesuraságának köszönhetően Győr garnizon/erődvárosi mezővárosi mértékkel páratlan mennyiségű, 1000-es nagyságrendű, 17. századi testamentum-gyűjteménnyel rendelkezik. 1995–1997 során e forrásbázisból 350 db, 1600–1699 közötti végakaratot tett közzé e forrástípus jeles kutatója, *Horváth József*.⁶ E gyűjtés tapasztalatain alapulva 1995-ben módszertani összefoglalót készített a kora újkori testamentum kutatás lehetséges irányairól, feladatairól.⁷ Horváth József a 17. századi mezővárosi végrendeletek mellett több tanulmányban foglalkozott az egykorú falusi

¹ E kutatási irány hazai elismertsége mellett a térség középkori végrendeleteinek, illetve végrendelet kutatásának nemzetközi eredményeinek csupán példázataként: *Szende Katalin: Testaments and Testimonies. Orality and Literacy in Composing Last Wills in Late Medieval Hungary*. In: *Oral History of the Middle Ages. The Spoken Word in Context*. Ed.: Jaritz, Gerhard – Richter, Michael, Krems – Budapest, (Medium Aevum Quotidianum, Sdbd. 12/1. – CEU Medievalia Vol 3.) 49–66.

² Sörös Pongrác: *Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból*. *Történelmi Tár* (1899) 323–342., 507–539., 673–703.

³ Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. II/1–2. köt. Sopron, 1930–1931.

⁴ Mollay Károly: *Soproni élet a 15. Század második felében*. (A Haberleiter-család története) SSz, 5. (1941) 109–122., 153–172.

⁵ Ezúttal csak az eredmények összegzésére, illetve *Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest, 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok; 32.), Uő.: *Gyermekek, testvérek, házastársak. Családi viszonyok és örökösödési szokások Eperjesen a középkori végrendeletek tükrében*. *Történelmi Szemle*, 46. (2004) 1–2. 113–140.

⁶ Horváth József: *Győri végrendeletek a 17. századból*. I. köt. 1600–1630. Győr, 1995. II. köt. 1631–1654. Győr, 1996., III. köt. 1655–1699. Győr, 1997.

⁷ Horváth József: *Egy végrendeletkutató tapasztalataiból*. In: *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére*. Szerk.: Á. Varga László. (Rendi társadalom – polgári társadalom: Supplementum) 433–444. A 17–18. századi végrendelet-kutatás országosan elismert Szerzője tapasztalatait, munkáit 2008-ban elkészített, védés előtt álló PhD disszertációjában összegezte.

testamentumok elemzési lehetőségeivel. Így e források jog-, település- és társadalomtörténeti, történeti etnográfiai, nyelvészeti elemzését végezte el a Sopron vármegyei Káptalanvis, a Győr vármegyei Nyúl, illetve Kajár (ma: Kajárpéc része) esetében.⁸ 1999-ben e kutatási irányvonal egyfajta összegzésként, immáron regionális vizsgálat keretében, a 17–18. századi falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságaira hívta fel a figyelmet.⁹ A kutatások mind térbeli-földrajzi, mind jog- és társadalom-történeti kiszélesítését érzékelteti az a 2001-ben megjelent forráskiadvány, amelyben 56 db, döntően 1609–1701 közötti Sopron vármegyei nemesi testamentum került publikálásra.¹⁰

E kutatási tendenciák jelentik előzményeit, továbbá szellemi, szakmai környezetét *Kelemen István* 185 db, 1713 és 1847 között keletkezett Soron vármegyei jobbágy- végrendeletet közzéadó forráskiadványának. A Szerző rögtön bevezető soraiban definiálja, mit is ért ún. jobbágyvégrendeleten. A fogalmat a lehető legtágabb értelemben használja; a falvak telkes jobbágysai, házas és házatlan zsellérei mellett a földesurak és a falusi előjáróságok konvencióisai is a vizsgálati körbe tartoznak, sőt, Nánásy Benjámint jogtudor 1798-as fogalmazásával élve, mindazok, akiknek „személye földes Uraság alá vagyontvetve”. E jogi értelmezés azt is jelenti, hogy a falvak és puszták úrbéres és konvenció lakossága mellett a vármegye eltérő fejlettségű mezővárosainak (pl. Cseprek, Csorna, Hegykő, Kapuvár, Lózs, Lövő, Mihályi, Nagycenk, Szany) lakosaira (paraszt polgárait, polgárait) is kiterjedt e gyűjtés. A tömör, roppant informatív bevezető a feltárt és közlésre kerülő forrásanyag összetételét, az átnézett forrásörző helyek sorát mutatja be, a forrásközlés elveit rögzíti. A közölt források térképre vetítése, az etnográfiai is gyakran használt kartográfiai módszer alkalmazása kitűnően érzékelteti a kötetben közzéadott testamentumok lokális megoszlását, az egykori vármegye egyes kistájainak reprezentáltságát. Cseppet sem a teljesség igényével, de érdemes egy pillantást vetni a források földrajzi megoszlására. A dokumentumok a Fertő-part déli részéről (pl. Hidegség, Homok, Hegykő, Széplak, Sarród), az Ikva mentéről (Kis- és Nagycenk, Szécsény, Peresztég, Pinnye, Petőháza), a Rábaköz „felső” részéből (pl. Kapuvár, Garta, Babót Kisfalud, Mihályi, Vica) és kisebb részben „alsó” részéből (pl. Csorna, a Győr vármegyei Tóközzel érintkezve Maglóca, Barbacs, avagy a Veszprém vármegyével határos területen, Szany, Sebes), illetve a Répce vidékéről (pl. Zsira, Káptalanvis, Felső- és Alsószakony, Cseprek), valamint az Ikva és a Répce közötti

⁸ Horváth József: Káptalanvisi végrendeletek a XVII. századból. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva, Sopron, 1993. 267–278., Uő.: Nyúl község XVII. századi történetéhez. In: Arrabona. A Xántus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok évkönyve; 34. Szerk.: Domonkos Ottó, Győr, 1995. 247–268., Uő.: In: Mons Sacer 996 – 1996. Pannonhalma 1000 éve. 2. köt. Szerk.: Takács Imre, Pannonhalma, 1996. 25–37.

⁹ Horváth József: A falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon a 17–18. században. SSz, 53. (1999), 356–399.

¹⁰ Horváth József – Dominkovits Péter: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron, 2001.

területről (pl. Kövesd, Lózs, Lövö, Horpács) származnak. A közzétett források sorában a Hidegség, Kiscenk/Nagycenk, Káptalanvis, Horvátsidány vonaltól nyugatra nem található jelenleg feltárt végakarat. A testamentumok települési, időrendi megoszlásának statisztikai elemzését két kitűnő segédlet könnyíti meg. A településsoros, azon belül időrendi statisztikához kitűnően használható az ún. „Lábjegyzetbeli rövidítések” rész, illetve a lelőhelyek feltüntetését is tartalmazó, mintaszerűen táblázatba szerkesztett időrendi mutató (73–88. o.).

A bevezetést követően Kelemen István a Sopron vármegyei jobbágyi végrendekezés fogalmáról, a testálás feudális társadalomból fakadó függőségi jogi és családjogi korlátairól – pl. ösiség joga, földesúri jog, özvegyi jog, hajadonjog – majd a forrástípus törvény és szokásjog szabályozta alakiságáról, legfőbb szerkezeti egységeiről (bevezetés, tárgyalás, záradék) szól, kiemelve a tanúnévsorok társadalom- és mentalitástörténeti jelentőségét. A végrendeletek tartalmi elemzéséről szóló fejezet egyaránt kitér az örökíthető javakra, a végrendeleti intézkedésekre – pl. hagyományok, kegyes adományok, örökösök megnevezésének rendje. A Szerző egy külön fejezetben a végrendeletek módosításával (pl. fiókvégrendeletek), értelmezésével és végrehajtásával kapcsolatos eljárásokat is ismerteti. Ez az elemző fejezet (13–72. o.) valójában önálló publikációként is megállná a helyét; nem csoda, hisz ez az egység Kelemen Istvánnak az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2005-ben elkészített, megvédett záródolgozatán alapul, annak a későbbi forrásfeltárások függvényében kiegészített, átdolgozott változata. Kelemen István ezt az önálló szerkezeti egységet a jogforrások (Werböczy Hármaskönyve, a 17–19. századi országgyűlések törvénycikkei), a kortárs jogértelmező, jogtudó auktorok (Nánásy Benjámin, Georch Illés, Frank Ignác) kézikönyvei, a kurrens jogtörténeti szakirodalom és a feltárt forrásanyag felhasználásával írta. Különösen izgalmasak azok a szövegrészek, ahol a tételes jottól eltérő jogszokások, illetve gyakorlat került említésre.

Kelemen István forrásfeltárását a Soproni Levéltár feudális kori vármegyei fondjai mellett különböző egyházi (pl. Csornai Premontrei Prépostság Magánlevéltára, Győri Egyházmegyei Levéltár), világi (pl. Magyar Országos Levéltár) forrásörző intézményekben, magánszemélyek gyűjteményében (pl. Dívós család iratai, Fertőhomok) végezte el. A kiterjedt munka nyomán az egykori Sopron vármegye 42 településéről, 185 tételben, 1713–1847 közötti, döntően férfi testálóktól származó (138 db: 74,6 %) magyar nyelvű végakarat került publikálásra (89–286. o.). A testamentumok közül 34 db az úrbérrendezés Sopron vármegyei esztendejével (1767) bezáróan keletkezett, 18. századot pedig 78 db végakarat reprezentálja. Minthogy több településről (pl. Agyagos, Babót, Horpács, Horvátsidány, Hövej, Mihályi, Tótkeresztúr, Zsira) a kiterjedt kutatás ellenére is csupán egy-két szórvány vált ismertté, különösen értékesek, további település-, társadalom- és jogtörténeti elemzésre sarkallóak azok a források,

amelyek részben hosszabb, részben rövidebb időszakot átfogóan, egyazon településről származnak. Hosszabb időtávot tekintve ilyen pl. a rábaközi Szováton, az 1760–1841 közötti időből fennmaradt a 17 db testamentum, miképpen még intenzívebb mikrotörténeti elemzést enged meg az egy generációnyi időre kiterjedő, 38 db-os Páli végrendeletek sora (1816–1847). E két eset kitűnően jelzi, hogy a fölöttébb sérülékeny alsófokú írásbeliség eme dokumentumai legbiztosabban nem az egykori bíróládákban maradtak fenn, hanem leginkább az uradalmi regisztraturákban, így Páli esetében a pápóci prépostság archivumában. Ugyanakkor a forrásfennmaradás paradoxonait kitűnően érzékelteti, hogy a jól reprezentált Szováttal szemben, az ugyancsak győri püspökség földesurasága alá tartozó, szomszédos Bágyogról csupán egy testamentum ismert.

Egy recenzióknak nem lehet a feladata, hogy a fenti forráscsoportok sokrétű mikroelemzésére a figyelmet konkrétumokkal is felhívja. Mégis álljon itt csupán egy lehetőség a sok közül a kevésbé ismert alsófokú írásbeliség vizsgálatához. Az antropológiai kutatások révén mára toposszá vált az alsópapság jelentősége a falvak kulturális arculatának alakításában. E forrástípus segítségével, a végrendeletek formuláinak elemzése révén a közigazgatás, oktatás alsó fokán tevékenykedő világi értelmiség, e korban a tanítói feladatokat is gyakran ellátó községi jegyző íráskészségéről, a község lakosságának átadott műveltségéről – vagy annak továbbhagyományozódásáról – is nyerhetünk szórványos információkat.

A kötet használatát személy- és tárgy- és helynévmutató, a végrendeleti névanyagot kihasználva speciális, település-soros dűlőnévmutató, valamint a latin terminusok kis glosszáriuma könnyíti meg. A könyvet rövid német összefoglaló zárja. *Pergler Gyula* múzeumigazgató előszavával teljesen egyetértve: örömteli, hogy a múzeumi szervezet 1992-ben indított forráskiadvány-sorozata csipkerózsika álmából e kötettel feléledt, az pedig hasonlóképpen örömteli, hogy e fontos kötetet *Tanai Csaba Taca* gondos technikai szerkesztésével vehetjük kézbe.

Bízást állítható; Kelemen István 18–19. századi jobbágyvégrendeleteket publikáló kötetének bevezetője a korabeli forrástípus tanulmányozásának megkerülhetetlen jogtörténeti bemutatása. A nagy szorgalommal feltárt források e térségben minden korábbinál jelentősebb mértékben az írásbeliség egy máig kevésbé ismert világába, a paraszti társadalom mikrorétegeibe vezetnek be. Remélhető, hogy e munka további folytatást nyer mind a feltárt források sokrétű, interdiszciplináris elemzése, mind pedig újabb forráskutatások révén.